

СТАТТЯ НОМЕРА

УДК 343.9:165.193

Олександр Маркович БАНДУРКА,
доктор юридичних наук, професор, академік
Національної академії правових наук України,
заслужений юрист України, президент
Кримінологічної асоціації України
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, Харків)

Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, Харків)

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ІНТУЇТИВНОГО ПІЗНАННЯ У КРИМІНОЛОГІЇ

Статтю присвячено аналізу сучасних підходів до встановлення ролі інтуїції як важливого пізнавального інструменту творчих процесів. Розглянуто визначення поняття «інтуїція». Особливу увагу приділено абстрактно-логічному і просторово-образному типам мислення, проблемі співвідношення дискурсивного (логічного) та інтуїтивного у процесі кримінологічного пізнання.

Ключові слова: інтуїція, пізнання, кримінологічний аналіз, мислення, уява, образ.

Постановка проблеми. Сучасне наукове пізнання будь-якого явища можливе завдяки використанню різноманітних пошукових способів і засобів. Більш того, воно є складним і багатограним процесом, що супроводжується виникненням проблемних ситуацій і необхідністю прийняття рішень, які можуть бути варіативними, а певна їх частина має інтуїтивний характер. Питання про інтуїцію часто є предметом гострих дискусій, навколо нього нерідко вирує цілий коловорот взаємовиключних концепцій. Однак без урахування історико-філософських традицій неможливо осмислити складну еволюцію поглядів на природу інтуїції і сформулювати об'єктивне наукове уявлення про неї та її роль у науковому кримінологічному пізнанні в умовах сьогодення. При цьому слід не тільки ставити питання про принципову можливість інтуїтивних умовиводів, а й, враховуючи результати такого аналізу, зробити важливі як у практичному, так і в теоретичному плані висновки, що дозволяють говорити про інтуїцію як про одну з невід'ємних складових сучасного наукового кримінологічного пізнання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом тривалого часу інтуїцію вивчали представники найрізноманітніших галузей наукового знання: математики, кібернетики, медицини, фізіології вищої нервової діяльності, психології, філософії. Не залишили її поза своєю увагою і правознавці. Так, її досліджували такі криміналісти, як: В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. Д. Берназ, В. О. Коновалова, О. Р. Ратінов, М. В. Салтевський, В. Ю. Шепітько. Крім того, вона була у полі зору кримінологів, серед яких: Г. А. Аванесов, Є. М. Блажівський, В. О. Глушков, О. М. Джужа, А. І. Долгова, А. П. Закалюк, О. М. Костенко, В. М. Кудрявцев, В. В. Лунєєв, В. М. Попович. Однак інтерес до інтуїції останніх, по суті, не пов'язаний із традиційними психологічними уявленнями про неї, до того ж не спирається на результати відповідних досліджень. Для цього є свої причини.

У вітчизняній науці проблема інтуїції упродовж багатьох років розглядалася виключно в плані критичного аналізу різного роду ідеалістичних концепцій. Традиція поєднала її з ідеалізмом і відсунула вирішення гносеологічних завдань, пов'язаних із нею, на задвірки юридичного знання. На переконання більшості вчених, категорія «інтуїція» уособлює шарлатанство, що відроджує дух містицизму й ірраціоналізму [1, с. 15]. Сучасний світоглядний плюралізм дозволяє переосмислити більшість традиційних уявлень і оцінок, ставлячи нові позитивні завдання, що, у свою чергу, стимулює розвиток важливих сфер наукового знання. Нагальність дослідження психофізіологічних й інтелектуальних ресурсів людини підштовхує юристів до вивчення інтуїції як важливого евристичного феномену в науковій діяльності. У той же час її належність до творчого процесу кримінологічного пізнання стала для великої кількості науковців настільки очевидною, що перетворилася на умову і вихідну засаду вирішення цілого масиву складних проблем.

«Багато галузей сучасної науки, – писали ще в 1969 р. В. Пушкін і В. Фетісов, – зацікавлені в розкритті закономірностей інтуїції. Незнання цих закономірностей ускладнює вирішення важливих питань наукової організації праці людей, зайнятих інтелектуальною діяльністю. Багато дуже важливих для сучасного людства проблем могли б бути по-іншому освітлені, якби була побу-

дована наукова теорія інтуїції» [2, с. 29]. Один з основоположників теорії творчості А. Пуанкаре наголошував, що від вирішення проблеми інтуїції залежить успіх у розкритті таємниці наукової творчості і, врешті-решт, прогрес науки. Цю думку поділяють й інші відомі вітчизняні та зарубіжні вчені, які досліджують проблеми творчості.

Філософська теорія інтуїції, яка містить чимало цінних і актуальних ідей, має багатовікову історію. Проте ретельна ідеологічна ревізія, враховуючи слабку верифікацію одержуваного знання і недостатню «матеріалістичність» самого методу, змушувала вітчизняних вчених нехтувати вивченням даного гносеологічного прийому. Якщо аналіз-синтез, індукція-дедукція, екстраполяція та інші методи використовувалися легально, то поле діяльності інтуїції було оповите товстим покривалом містики. Однак той факт, що більшість наукових працівників, особливо вчених, надає величезного значення інтуїтивному пізнанню, підштовхує нас до розгляду цієї пізнавальної процедури вже з нових, ідеологічно нейтральних позицій з метою введення цього методу як повноправного члена гільдії пізнавальних алгоритмів кримінологічної діяльності.

Метою цієї статті є феноменологічний аналіз інтуїції як способу (методу, інструменту) наукового кримінологічного пізнання.

Виклад основного матеріалу. Відродження традицій інтуїтивного пізнання, реальне повернення інтуїції статусу гносеологічної методики і подальша розробка прийомів, що дають можливість безпосереднього отримання кримінологічної інформації за допомогою інтуїції, є, безумовно, актуальним і нагальним завданням сучасної кримінології.

Проблема інтуїції здавна привертала до себе увагу дослідників, а вони, у свою чергу, вивчали її, як правило, у двох напрямках: 1) як гносеологічний феномен у системі теорій пізнання; 2) як психологічний феномен [3, с. 11–32; 4, с. 119; 5, с. 5–13]. До того ж порівняно недавно були зроблені спроби проникнути в таємниці творчого інтуїтивного процесу. Завдяки цьому не тільки виявлено, що поняття «творчість» і «інтуїція» тісно пов'язані, а й зміст останньої отримав у даному аспекті своє специфічне, характерне заломлення як ефект, названий В. Кейером інсайтом, здогадкою [6, с. 3].

В останні десятиліття на сторінках низки видань були опубліковані цікаві матеріали, з якими виступали деякі вітчизняні криміналісти [7, с. 26–47; 8, с. 60–82]. Використовуючи сучасні наукові розробки з даної проблематики, вони зробили висновок, що інтуїція в людській діяльності має місце, можлива й ефективна. Проте ареал функціонування інтуїції, як правило, обмежується дослідниками рамками лише однієї сфери соціальної діяльності – науковою творчістю. Для багатьох став несподіванкою надзвичайно широкий, справді безмежний семантичний діапазон самого поняття «інтуїція»: від смутного напівпритомного «передчуття», близького за своїм характером і формою прояву до інстинкту, до вищих форм творчого мислення, що мають місце в науці і творчості. За сучасними уявленнями, інтуїція – це і «вид знання», і «специфічна здатність», і «особливе чуття», і «здогад», і «миттєве сприйняття», і навіть «фантазія». Слід зазначити, що саме відсутністю в науці міцних і чітких уявлень

щодо цього, головне, емпірично доведених і перевірених, пояснюється існування недостатньо кваліфікованих і плутаних концепцій. Ряд авторів, незалежно від виду їх професії (фаху) та наукових інтересів, торкаючись певним чином питання теорії пізнавальної діяльності, вважає своїм обов'язком принагідно збагатити проблему інтуїції новими, як правило, досить довільними висновками і думками. Як наслідок, серед того, що пишуть і говорять про інтуїцію, спільним є лише саме слово «інтуїція». У процесі ж розвитку наших знань про природу, сутність, методи та засоби кримінологічного аналізу ця проблема повинна отримати конкретне вирішення, що відбиває зміст історичної і логічної детермінації того чи іншого етапу розвитку людського знання.

Сучасний рівень розвитку кримінологічного наукового знання дозволяє уточнити, а в певних випадках і переглянути деякі традиційні уявлення і оцінки. Сьогодні стає цілком очевидним, що розуміння інтуїції, яке було вироблено раніше, вже не задовольняє теорію і практику, так само як і підходи до вирішення проблем засобами і методами традиційної концептуальної теорії. У той же час комплексне дослідження даної проблеми, віднайдення внутрішньої диференціації інтуїтивного знання і демонстрація реалізованих потенцій інтуїції дадуть змогу повніше й адекватніше розібратися в суті питання. Використовуючи результати попередніх досліджень проблем класифікації інтуїтивних станів та способів отримання інтуїтивного знання [9], сформулюємо основні характеристики інтуїтивного пізнання в контексті сучасної кримінологічної проблематики.

За своєю природою процес пізнання у кримінології має суб'єктивний і ймовірнісний характер. Проте в його основу покладено об'єктивні закономірності розвитку реально існуючих обставин, подій і процесів, типових їх змін під впливом різноманітних чинників. Інформація про ці обставини і факти є неповною; особливо щодо даних про злочинність, в якій завжди є елемент непізнаного. При цьому, інтуїція – це прямий, безпосередній вибір істини. Вона суттєво відрізняється від опосередкованого, розсудливого знання. У свою чергу, знання, отримане інтуїтивним шляхом, постає як просте, чітке, самоочевидне [10, с. 104]. Професійна інтуїція – це вищий прояв раціональних здібностей, заснованих на емпірично зумовленому сприйнятті подій і явищ оточуючої дійсності.

Крім того, слід пам'ятати, що, по-перше, інтуїція – не посланий дар, не обізнаність із багатьох питань, а вроджена пізнавальна здатність, яка залежить від обсягів практичного досвіду, по-друге, знання саме по собі не породжує інтуїцію, воно сприяє розкриттю її змісту. З огляду на це наукова інтуїція – якісно особливий вид пізнавальної діяльності, згорнута логіка мислення, на основі якої ланки процесу дослідження проносяться у свідомості більш-менш, а гранично досягається лише результат думки – істина, яка вимагає в подальшому дискурсивного доказування. Пріоритетне поле дії наукової інтуїції – науковий пошук. З урахуванням викладеного доцільно розбити інтуїтивні стани кримінологічного аналізу на дві автономні і відносно незалежні групи, а саме на: «інтуїцію – судження» та «інтуїцію – здогадку».

«Інтуїція – судження» є необхідним елементом кожного пізнавального процесу, вона не вимагає логічного доказування і логічного спростування. Безпосереднє бачення істини або безпосереднє споглядання закономірних об'єктивних зв'язків подій і явищ оточуючого світу виявляються в формі інтуїтивного умовиводу. Знайоме усім науковцям твердження «ціле складається з деякої сукупності своїх частин» не вимагає логічного обґрунтування, тим більше сприйняття «тотожності», «аналогії», «типовості» тощо відбувається виключно за допомогою «інтуїції – судження».

«Інтуїцію – судження» треба відрізнити від евристичного інтуїтивного висловлювання «інтуїції – здогадки», яка спирається на закріплений у підсвідомості досвід і передбачає необхідність підтвердження або спростування, тобто йдеться про дослідне або логічне. «Інтуїція – здогадка», що розуміється як прозріння передбачення, особлива форма взаємодії почуттів і розуму, завжди діє на поле латентного (прихованого) знання, де важливим є й фон пізнавального процесу, прихований асоціативний матеріал, який використовується в результаті творчої активності. Феномен латентного знання, джерела його комплектування залежать від індивідуальних можливостей кримінолога, його досвіду, загального рівня знань з певної галузі. Це знання виступає своєрідним тлом інтуїтивного пізнання, його допоміжною функцією.

При виокремленні способів отримання інтуїтивного знання необхідно вказувати специфіку його формування, що відбувається за такими моделями «від сприйняття до нового поняття» або «від поняття до прогнозованого образу». З огляду на сказане наукову інтуїцію слід поділяти на «концептуальну» і «перетворюючу», а в основу поділу покладено специфіку формування і протікання процесів перетворення знання.

«Концептуальна» інтуїція кримінолога являє собою процес формування нових понять і категорій, спираючись на наявні типові дані і відомості. «Перетворююча» інтуїція пов'язана з побудовою нових систем взаємозв'язків на базі існуючих понять і категорій. Ці види інтуїції відрізняються вихідним матеріалом, результатами і, врешті-решт, механізмом тих пізнавальних операцій, за допомогою яких кримінолог здійснює перетворення знання.

Отже, багато що в науковій роботі відбувається інтуїтивно, є раптовим, неочікуваним, безпосередньо очевидним, неусвідомлено швидким, несвідомо легким, не роздумливим, і в той же час логічним і заснованим на попередньому досвіді.

Кілька слів варто сказати про механізм інтуїтивного пізнання при негативних складових (нестача професійного досвіду, обмеженість мислення, проблеми сприйняття, переробки і оцінки отриманої інформації). Думка при інтуїції недорозвинена, дискурсивне мислення обмежене, оскільки в механізмі такого пізнання завжди має місце скорочення емпіричного досвіду і швидка спроба ототожнення предмета або явища [8, с. 164]. Отже, така інтуїція як проміжок між почуттями і розумом плідна лише в тій мірі, в якій уточнена і перероблена останнім і допустима лише при вирішенні початкових завдань дослідження. Побудова ж повного і остаточного сценарію кримінологічного аналізу повинна бути позбавлена бездоказових елементів.

Вважаємо, що різні способи отримання і перевірки кримінологічної інформації засновані безпосередньо на знанні в формі інтуїції, адже будь-яка пізнавальна процедура, у тому числі і науковий пошук, припускає деяке попереднє знання цього предмета в цілому, а будь-які методологічні процедури мають інтуїтивний сенс і приховані тенденції свого здійснення саме тому, що спочатку зумовлені неявним знанням типових характеристик предмета.

Отже, оголошуючи будь-яку теоретичну конструкцію пізнавальних образів істинною і осмисленою, приймаючи будь-яке управлінське рішення в ході протидії злочинності, ми поєднуємо підсумки збору розрізненої, прихованої і фрагментарної інформації з якимось інтуїтивно осяжним цілим (наприклад, кримінологічною характеристикою певного виду злочинів). У даному випадку допустимо вважати, що інтуїція – це якісно особлива процедура, шлях здобуття знання, що дозволяє засвоювати інформацію, минаючи утворюючі її елементи, долучаючись безпосередньо до суті оригіналу.

Рациональне пізнання кримінологом прихованих від нього часом і простором явищ і подій, пов'язаних зі злочинністю, будується за наступною схемою: еталонний об'єкт (типові дані і характеристики) – схема дій з еталоном (програма кримінологічного дослідження) – екстраполяція окремих даних про ідеал на ширшу предметну сферу або на всю реальність (творче пристосування програми і розробка алгоритму роботи). Ідеальна рефлексія (вміння мислити з різних позицій) при цьому спирається на суб'єктивну достовірність знань про типове в системі злочинності і віру в якість одержуваної інформації. Психологічний механізм «рефлексія – уява – інтуїція», що створює нові образи і уявлення без витрат часу на їх аналіз, опис і інтерпретацію шляхом творчої переробки наявної інформації через підструктуру досвіду виглядає наступним чином: звертаючись до минулого, уява кримінолога на основі відомостей, почерпнутих із різних джерел, створює цілісне бачення певної події, процесу та їх наслідків у всіх їх істотних рисах. Звертаючись до сьогодення, у кримінолога народжується припущення про алгоритми дій, за допомогою аналізу яких ці події і процеси можуть бути діагностовані. Нарешті, регулюючи і направляючи свої дії, плануючи дослідження, кримінолог заглядає у майбутнє, передбачає результати своєї праці. А передбачити означає уявити. Таким чином, можна стверджувати, що уява науковця також носить інтуїтивно творчий характер. Причому важливо, щоб вона була вільна від стереотипних і шаблонних образів. Кримінологічні завдання майже не мають обмежень по сфері пошуку. Однак вони не можуть бути вирішені простим перебором варіантів або розрахунком можливостей. Під час їх вирішення активно проявляються творчі здібності науковця, а саме: його готовність відкинути наукові догми, прийняти інтуїтивне рішення, навіть за умови його недостатньої обґрунтованості, відсутності або нестачі фактичних даних, а також здатність уточнювати і доповнювати рішення у випадках, не передбачених програмою або алгоритмом дослідження. На користь достовірності знання, отриманого в такий спосіб, свідчить те, що це знання не транслюється в мозок якимись копіями предметів, а виступає в ролі суб'єктивного образу. Саме уявна зустріч з пізнаним, безпосереднє перебу-

вання в оригіналі і злиття з ним є гарантією достовірності одержуваної інформації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підбиваючи своєрідний підсумок нашим міркуванням про природу, сутність і механізми інтуїтивного пізнання у кримінології, хотілося б сформулювати ряд вихідних методичних посилок, які розкривають перераховані гносеологічні аспекти і зумовлюють подальші перспективні напрямки досліджень даної проблематики:

- 1) єдність пізнання минулого предмета з його оригінальною моделлю пояснює тотожність гносеологічної та інтуїтивної істини як відповідність отриманого знання дійсності;
- 2) побудова і оцінка оригінальної моделі з точки зору професійної інтуїції ідентична цінності самого оригіналу;
- 3) предметною специфікою дослідного кримінологічного процесу, заснованого на інтуїтивному пізнанні, є те, що в кожному випадку у фокусі зусиль кримінолога знаходиться зразок типової події як чогось цілісного. При цьому кожен акт пізнавальної деконструкції (імплементация в типову модель ознак конкретного) здійснюється в суворій логічній послідовності, з дотриманням всіх принципів і правил (наприклад, формулювання, побудови і перевірки наукових гіпотез).

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Интуиция, логика, творчество/АН СССР. Цент. совет филос. (методол.) семинаров при Президиуме АН СССР; отв. ред. Н. И. Панов. Москва: Наука, 1987. 176 с.
2. Пушкин В., Фетисов В. Интуиция и ее экспериментальное изучение. *Наука и жизнь*. 1969. №1. С. 25–35.
3. Александров Е. А. Основы теории эвристических решений. Москва: Наука, 1975. 256 с.
4. Бунге М. Интуиция и наука. Москва: Прогресс, 1967. 186 с.
5. Пономарев А. Л. Психика и интуиция. Москва: Наука, 1967. 169 с.
6. Асмус В. Ф. Проблемы интуиции в философии и математике. Москва: Мысль, 1969. 312 с.
7. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве. Харьков: Консум, 2000. 176 с.
8. Литвинов А. Н., Степанюк Р. Л. Прогнозирование и планирование в криминалистике/под общей ред. В. И. Гаенко. Москва: Юркнига, 2004. 160 с.
9. Проблемы философии и методологии современного естествознания. Москва: Философия, 1973. 354 с.
10. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український)/за ред. В. Я. Тація. Харків: Право, 2001. 552 с.

Стаття надійшла до редакції 28.02.2017.

Александр Маркович БАНДУРКА,

доктор юридических наук, профессор, академик
Национальной академии правовых наук Украины,
заслуженный юрист Украины, президент Криминологической
ассоциации Украины
(Харьковский национальный университет внутренних дел,
Харьков, Украина);

Алексей Николаевич ЛИТВИНОВ,

доктор юридических наук, профессор,
заслуженный работник образования Украины
(Харьковский национальный университет внутренних дел,
Харьков, Украина)

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ИНТУИТИВНОГО ПОЗНАНИЯ В КРИМИНОЛОГИИ

Статья посвящена анализу современных подходов к определению роли интуиции как важного познавательного инструмента творческих процессов. Рассмотрено определение понятия «интуиция». Особое внимание уделено абстрактно-логическому и пространственно-образному типам мышления, проблеме соотношения дискурсивного (логического) и интуитивного в процессе криминологического познания.

Ключевые слова: интуиция, познание, криминологический анализ, мышление, воображение, образ.

Oleksandr M. BANDURKA,

Doctor of Law, Professor, Academician of
the National Academy of Law Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine,
President of the Criminological Association of Ukraine
(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine);

Oleksii M. LYTVYNOV,

Doctor of Law, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine
(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

THE ROLE AND IMPORTANCE OF INTUITIVE COGNITION IN CRIMINOLOGY

The current level of the development of criminological scientific knowledge allows to clarify and, in some cases, to review some traditional assumption and assessment of the relevant instruments. Obviously, understanding of intuition, which was made before, did not satisfy the theory and practice, as well as the approaches to the problem solving by the means and techniques of traditional conceptual theory. Meanwhile, a comprehensive study of the problem, finding of internal differentiation of intuitive knowledge and demonstration of the implemented potential of intuition will make it possible to study the essence of the problem more fully and adequately. According to its nature, the process of cognition in criminology is subjective and presumptive. However, objective patterns of the development of really existing circumstances, events and processes their typical changes under the influence of various factors are laid in the basis. Information on these circumstances and facts are incomplete; especially it concerns the data on crime rate, where there is always an element of the unknown.

However, intuition – is a direct, immediate choice of the truth. It significantly differs from the indirect, sensible cognition. It is innate cognitive ability, which depends on the volume of practical experience. Knowledge itself does not generate intuition, but assists the disclosure of its content. Thus, scientific intuition – is quality special kind of cognitive activity, coiled logic of thinking. On its basis the parts of the research process are carried in the minds more or less unconsciously, but the result of thought – the truth that requires further discursive proof is very clearly understood. The priority action field of scientific intuition – is the scientific inquiry. Rational cognition by a criminologist of hidden with the time and space from him phenomena and events related to crime is built as follows: the reference object (typical data and characteristics) – the scheme of actions with the standard (the program of criminological research) – extrapolation of certain data on the ideal to a broader subject area or the entire reality (creative adjustment of a program and the development of an algorithm of actions). The fact that this knowledge is not transmitted to the brain by some copies of objects, but acts as a subjective image tells in favor of the authenticity of the cognition obtained in this way. It is an imaginary meeting with cognitive, immediate stay in the original and merge with it is a guarantee of reliability of the obtained information.

Key words: *intuition, cognition, criminological analysis, thinking, imagination, image.*

